

Srdan Mićić, *Od birokratije do diplomatije. Istorija jugoslovenske diplomatske službe 1918–1939.*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 2018, ss. 482.

[Срђан Мићић, *Од бирократије до дипломатије. Историја југословенске дипломатске службе 1918–1939.*, Институт за новију историју Србије, Београд 2018, ss. 482].

doi.org/10.14746/bp.2020.27.19

Literatura naukowa na temat jugosłowiańskiej polityki zagranicznej z lat 1918–1941 jest bardzo obfita. W większości przypadków historycy analizują problematykę geopolityczną, analizują miejsce Jugosławii międzywojennej w stosunkach dwustronnych i wielostronnych, w kontekście regionalnym czy ogólnoświatowym (*Liga Narodów*). Recenzowana monografia, dotycząca jugosłowiańskich służb zagranicznych w latach 1918–1939, zajmuje szczególne miejsce w dotychczasowym dorobku historiografii, nie tylko serbskiej. Celem Autora było stworzenie kompleksowej analizy jugosłowiańskiego aparatu urzędniczego i dyplomatycznego, który odpowiadał za działania na arenie międzynarodowej, na różnych szczeblach. W ponad 400-stronicowej monografii został wyeksponowany ewolucyjny i jednocześnie dynamiczny rozwój tych struktur. Autor zwrócił uwagę na najważniejsze czynniki, które określały kształtowanie i organizację całego aparatu dyplomatycznego. Mechanizmy funkcjonowania służb zagranicznych państwa zostały ukazane przez pryzmat rozwiązań prawnych, instytucjonalnych, a także z perspektywy bezpośrednich uczestników.

Głównym przedmiotem badań S. Mićicia stanowiły podstawy organizacyjne jugosłowiańskiej polityki zagranicznej. Największy nacisk położył on na strukturę i aktywność dwóch ministerstw spraw zagranicznych, Królestwa SHS oraz Królestwa Jugosławii (*Ministarstvo inostranih dela Kraljevine SHS*; 1919–1929 i *Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije*; 1930–1939). Monografia została przygotowana na podstawie dokumentacji rządowej z belgradzkiego Archiwum Jugosławii. Oprócz materiałów odnoszących się do działalności wspomnianych ministerstw Autor wykorzystał archiwalia z resortu spraw wewnętrznych, departamentu prasy, a także dokumentację stałej misji w Lidze Narodów, wybranych ambasad (poselstw) oraz konsulatów generalnych. Materiały z Archiwum Serbii, uwzględnione w monografii, posłużyły mu do badań porównawczych. Bogaty katalog źródeł, wykorzystanych w pracy, został także uzupełniony przez wyselekcjonowaną dokumentację z innych serbskich instytucji naukowo-archiwalnych (Archiwum Serbskiej Akademii Nauk i Sztuk w Belgradzie, Archiwum Wojskowe w Belgradzie, Archiwum Historyczne w Belgradzie, *Matica Srpska* w Nowym Sadzie). Pojedyncze źródła, ilustrujące ogólne kwestie jugosłowiańskiej polityki zagranicznej, pochodzą z archiwów zagranicznych w Sofii, Londynie i Nowym Jorku.

Monografia jest podzielona na siedem części problemowych, wzajemnie ze sobą powiązanych. Dwa rozdziały początkowe (rdz. 2 i 3) mają charakter wprowadzają-

cy, dotyczą głównych cech i ewolucji współczesnej dyplomacji europejskiej oraz dyplomacji Królestwa Serbii. Istotny jest walor porównawczy tych rozważań. Mają one duże znaczenie dla zrozumienia dalszych części rozprawy, ponieważ pozwalają umieścić jugosłowiańskie służby zagraniczne na gruncie wcześniejszych rozwiązań o charakterze rodzimym i ogólnoeuropejskim. Kolejna część monografii (rdz. 4) jest poświęcona wpływowi dworu królewskiego i rady ministrów na stan oraz aktywność służb zagranicznych. Autor ze skrupulatnością przedstawił prawno-organizacyjny i polityczny kontekst wielorakiej zależności ministerstwa od rządu oraz poszczególnych grup interesu: dworu, partii politycznych czy środowisk wojskowych. Na kolejną część monografii (rdz. 5) złożyły się konkretne informacje o organizacji i funkcjonowaniu dwóch jugosłowiańskich ministerstw spraw zagranicznych. Autor zebrał i jednocześnie uporządkował wiedzę o strukturze instytucjonalnej, uprawnieniach personelu ministerialnego i dyplomatyczno-konsularnego. Najciekawsze z punktu widzenia tematyki pracy są rozważania zawarte w dwóch kolejnych częściach (rdz. 6 i 7), które dotyczą jugosłowiańskiej kadry urzędniczej i dyplomatycznej, podlegającej MSZ. Poszczególne informacje, dotyczące rozwiązań organizacyjnych, uprawnień personelu czy zadań poszczególnych jednostek instytucjonalnych, zostały zaopatrzone w starannie dobrane przykłady, wyłuskane z dokumentacji rządowej i prywatnych wspomnień. Autor rekonstruuje najbardziej charakterystyczne ścieżki kariery zawodowej. Nie stroni od uwag na temat prywatnego życia urzędników czy dyplomatów. Sięga również po zjawiska o charakterze patologicznym, opisując przypadki korupcji czy udokumentowanych nadużyć finansowych. Oddzielne miejsce przypada opisowi procedur, które dotyczyły zakwaterowania dyplomatów, ich bezpieczeństwa czy wydatków reprezentacyjnych. Ważnym dopełnieniem wszystkich wcześniejszych rozważań jest rozdział (rdz. 8), który dotyczy wpływu przedstawicieli innych instytucji rządowych na struktury ministerstwa. Autor nie stroni w nim od krytycznej oceny badanych powiązań. Zwraca uwagę na brak należytej koordynacji pomiędzy służbami ministerstwa a innymi agendami rządowymi, które były odpowiedzialne za bezpieczeństwo wewnętrzne, wywiad wojskowy czy propagandę.

Obraz jugosłowiańskich służb zagranicznych jest w recenzowanej książce nakreślony przejrzysto i logicznie. Jego poszczególne cechy S. Mićić rozwija na podstawie trzech kluczowych zagadnień, które jego zdaniem determinowały ewolucję całego systemu powiązań. Po pierwsze, jugosłowiański aparat zagraniczny jest ukazany z perspektywy kontynuacji struktur, które istniały w czasach Królestwa Serbii (do 1918 roku). W tym sensie, Autor dużo uwagi poświęca działaniom, które miały przezwyciężyć niedostatki w organizacji wcześniejszych służb, „przeniesionych” do międzywojennego kontekstu politycznego. Po drugie, transformacja jugosłowiańskich służb zagranicznych była dyktowana koniecznością ich dostosowania do zmieniających się wymogów międzynarodowych. Trzeba było adaptować rozwiązania wcześniej niespotykane na gruncie serbskim. W rezultacie, istniejące służby obudowano instytucjami, które służyły do realizacji wyspecjalizowanych celów polityki zagranicznej. Trzecie kluczowe zagadnienie, obecne w recenzowanej monografii, odnosi

się do zamysłów i podejmowanych epizodycznie prób reformy strukturalnej ministerstwa, która byłaby oderwana od wcześniejszych doświadczeń i nakierowana na stworzenie aparatu biurokratycznego, dostosowanego do realiów wewnętrznych oraz międzynarodowych. Do wprowadzenia tych zmian nigdy nie doszło ze względu na skomplikowane odniesienia prawno-polityczne w państwie jugosłowiańskim. W tym kontekście Autor opisał jednak działania doświadczonego dyplomaty i jednego z ministrów Momčila Ninčicia (1922–1924), który wpłynął na modernizację struktury ministerstwa, podkreślał wagę wielostronnych kontaktów międzynarodowych i uruchomił szkolenia dyplomatów.

Interesująco wypada analiza wpływu najważniejszych postaci jugosłowiańskiej polityki na pracę służb zagranicznych. W tym przypadku szczególnie ważna rola przypadła królowi Aleksandrowi (1918–1934), jego następcy, regentowi Pawłowi (1934–1939), a także politykom Serbskiej Partii Radykalnej i Jugosłowiańskiej Partii Demokratycznej. Na podstawie źródeł Autor opisuje ich ingerencje w obsadę i decyzje poszczególnych ministrów oraz urzędników. Zwraca uwagę, że w opisywanym systemie brakowało procedur tworzenia zawodowej kadry urzędniczej, która znajdowałaby się poza wpływami zewnętrznymi. Praktyki nepotyzmu i protekcji były widoczne w rekrutacji dyplomatów i urzędników konsularnych, którzy przeważnie byli powiązani ze szczupłymi ilościowo elitami jugosłowiańskimi pochodzenia serbskiego. Na przebieg kariery, na każdym szczeblu służby dyplomatycznej, wpływały więzi rodzinne i partyjne, powiązania z armią czy administracją państwową. Negatywnie rzutowało to na jakość pracy.

W oparciu o wiarygodne źródła Autor interesująco przedstawił proces pogłębiania różdziwku pomiędzy tzw. światem wielkiej polityki, który dotyczył kontaktów dyplomatycznych na najwyższym szczeblu a codzienną służbą państwową na poziomie konsulatów czy departamentów ministerialnych. Jego uwagę zwraca problematyczna nierzadko jakość prac kancelaryjnych, brak ciągłości w gromadzeniu i archiwizowaniu raportów, a także niedostateczna dbałość o kontakty ze środowiskami zagranicznymi, które mogłyby wspierać interesy jugosłowiańskie na zewnątrz. Stąd wniosek, że w opisywanych służbach brakowało należytej koordynacji, jasnych procedur i konsekwentnego egzekwowania zadań o charakterze biurokratycznym.

Obraz zawiłych kwestii organizacyjnych i proceduralnych jest złożony, zniuansowany, ale i sprawnie opowiedziany. Autor uniknął monotonii w opisie dzięki licznym, trafnie dobranym przykładom, które odnosi do sytuacji i poczynań konkretnych służb oraz osób. Ukazuje, że analizowany przez niego system był pełen luk i sprzeczności, a jednocześnie wykazywał „dużą elastyczność” wobec podmiotów ingerujących w poczynania służb zagranicznych. Swoje spostrzeżenia opiera on na starannie wyselekcjonowanym materiale archiwalnym, przytacza wiele informacji nieobecnych dotychczas w historiografii. Co równie ważne, odnotowuje osoby, które zajmowały średnie i niższe stopnie w hierarchii służb zagranicznych oraz ministerialnych. Wyławia z mroku posłów, konsulów i ich współpracowników, którzy do tej pory nie zostali należycie opisani, a stali za konkretnymi rozwiązaniami czy poczynaniami dyplomatycznymi.

Pracę Srđana Mićicia uznaję za nowatorską ze względu na stworzenie udanej całościowej charakterystyki struktur jugosłowiańskich ministerstw spraw zagranicznych. Kompetentnie przybliżył on podstawy organizacyjne, jak i *modus operandi* służb ministerialnych oraz dyplomatycznych. Na podstawie zróżnicowanego materiału źródłowego przedstawił, jak poszczególne konteksty polityczne i instytucjonalne determinowały działalność resortów, powodowały spięcia kompetencyjne oraz personalne. Umiejętnie połączył opis instytucjonalny z uwagami na temat zmieniającej się sytuacji wewnętrznej Jugosławii i jej stosunków z poszczególnymi państwami. Przypisać należy, że wśród kwestii międzynarodowych, poruszonych w monografii, ważne miejsce zajmuje problematyka bałkańsko-naddunajska i włoska. Bez wątpienia waga problemów międzysąsiedzkich w całokształcie ówczesnej geopolityki jugosłowiańskiej przekładała się na większą ilość materiału archiwalnego, który udało się wykorzystać w monografii. Ponadto, na taki a nie inny dobór spraw międzynarodowych wpłynęła dobra orientacja Autora w temacie stosunków międzysąsiedzkich, o której świadczą jego wcześniejsze publikacje¹. W rezultacie, otrzymaliśmy wielo poziomową, kompetentną naukowo analizę na temat kreowania od podstaw jugosłowiańskiego aparatu państwowego i biurokratycznego. Pod wieloma względami może ona zainteresować, w kontekście porównawczym, także badaczy zainteresowanych problematyką polskich służb zagranicznych okresu międzywojennego.

Jędrzej Paszkiewicz

¹ Por. S. Mićić, *Kraljevina Jugoslavija i anšlus Austrije 1939. godine*, Beograd 2010; idem, *Mala antanta i pitanje manjina pred Društvom naroda 1927–1934. godine*, w: *Od Moravy k Moravě III: Z historie česko-srbských vztahů. Od Morave do Morave III: iz istorije ceskosrpskih odnosa*, red. V. Štěpánek, L. Hladký, V. Koprivica, s. 323–350; idem, *Protogerovisti VMRO u jugoslovenskoj službi 1930–1935*, „Vojno-istoriski glasnik” 2018, nr 2, s. 70–109; Z. Janjetović, S. Mićić, *Österreich in den Augen der jugoslawischen Diplomatie 1918–1938*, w: *Nečakov zbornik: procesi, teme in dogodki iz 19. in 20. stoletja*, red. K. Ajlec, B. Bakovec, B. Repe, Ljubljana 2018, s. 479–496.